

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2025-2.10>**Колб О. Г.,**

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0003-1792-4739

Павлюх О. А.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0002-7850-8977

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ НА ПРАКТИЦІ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗВОРотноЮ ДІЄЮ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ

ON SOME PROBLEMIOUS ISSUES ARISING IN PRACTICE IN CONNECTION WITH THE RETROACTIVE ACTION OF THE LAW OF UKRAINE ON CRIMINAL LIABILITY IN TIME

У даній науковій статті здійснено аналіз змісту норм чинного Кримінального Кодексу України, що стосуються зворотної даного закону про кримінальну відповідальність в часі, а також визначені теоретико-прикладні проблеми, які виникають у правозастосовній практиці деяких учасників кримінального провадження.

Зокрема, встановлено, що не дивлячись на визначений у чинному законодавстві принцип зворотної дії закону в часі (ст. 58 Конституції України та ст. 5 КК), а також рішення Конституційного Суду України з зазначеної проблематики, у діяльності судів всіх рівнів виникають певні труднощі при кваліфікації кримінальних правопорушень, що стосуються реалізації зазначеного правового принципу.

Визначено також, що головною проблемою при цьому є правильність застосування закону про зворотню дію у випадках призначення покарання за сукупністю вироків (ст. 71), коли засуджений не виконав попереднього вироку, а діяння, за яке він був притягнутий до кримінальної відповідальності, було в подальшому декриміналізовано.

Враховуючи, що теорії кримінального права та у практиці судів обґрунтовано доведено пріоритетність пом'якшуючих обставин (ст. 66 КК) над обтяжуючими (ст. 67 цього ж Кодексу), у даній науковій статті наведені додаткові теоретико-прикладні аргументи, щодо точного і неухильного застосування на практиці учасниками кримінального провадження принципу зворотної дії закону в часі.

Крім цього, звернута увага всіх суб'єктів кримінального процесу на те, що аналогічний принцип визначений й в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, на підставі якої дається оцінка рішень національних судів у Європейському суді з прав людини (ЄСПЛ).

Виходячи з отриманих результатів дослідження, у вказаній науковій статті доведена необхідність активізації доктринальних розробок з означеної проблематики у силу її актуальності, теоретичної та практичної значущості.

Ключові слова: закон про зворотню дію в часі; кримінальна відповідальність; сукупність вироків; принципи кримінального права; міжнародно-правові акти; правозастосовна практика; суд; застосування норм права.

This scientific article analyzes the content of the norms of the current Criminal Code of Ukraine relating to the retroactive effect of this law on criminal liability in time, and also identifies theoretical and applied problems that arise in the law enforcement practice of some participants in criminal proceedings.

In particular, it was established that despite the principle of retroactive effect of the law defined in the current legislation (Article 58 of the Constitution of Ukraine and Article 5 of the Criminal Code), as well as the decisions of the Constitutional Court of Ukraine on the specified issue, certain difficulties arise in the activities of courts of all levels in the qualification of criminal offenses relating to the implementation of the specified legal principle.

It was also determined that the main problem in this case is the correctness of the application of the law on retroactive effect in cases of imposing a penalty for a set of sentences (Article 71), when the convicted person did not serve the previous sentence, and the act for which he was held criminally liable was subsequently decriminalized.

Considering that the theory of criminal law and the practice of courts have well-foundedly proven the priority of mitigating circumstances (Article 66 of the Criminal Code) over aggravating circumstances (Article 67 of the same Code), this scientific article provides additional theoretical and applied arguments regarding the precise and strict application in practice by participants in criminal proceedings of the principle of retroactive effect of the law in time.

In addition, the attention of all subjects of the criminal process is drawn to the fact that a similar principle is also defined in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, on the basis of which the decisions of national courts are assessed in the European Court of Human Rights (ECHR).

Based on the results of the study, the specified scientific article proves the need to intensify doctrinal developments on the specified issue due to its relevance, theoretical and practical significance.

Key words: *law on retroactive effect in time; criminal liability; set of sentences; principles of criminal law; international legal acts; law enforcement practice; court; application of legal norms.*

Постановка проблеми. Загально визнаним на науковому рівні є висновок про те, що під зворотною дією закону про кримінальну відповідальність у часі слід розуміти випадки поширення нового законодавчого акту на діяння, які були вчинені до набрання ним юридичної сили (чинності тощо) [1, с. 271]. При цьому вчені вивели практично всі можливі випадки, коли до винних у вчиненні кримінальних правопорушень осіб та засуджених мають застосовуватись положення ст. 5 КК України з означеного питання [2, с. 30–31].

Поряд з цим, як показує судова практика, окремі аспекти з означеного предмета діяльності у деяких учасників кримінального провадження викликають правові дискусії та заперечення з огляду їх неоднозначності, колізійності та юридичної невизначеності, які можуть впливати на рівень законності, обґрунтованості та вмотивованості судових рішень (ст. 370 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України), а також на ефективність реалізації завдань кримінального процесуального законодавства (ст. 1 КПК) та КК (ст. 1) у цілому. Так, тільки у 2024 році з цих та інших підстав в Україні у 313 тис. 280 кримінальних провадженнях (44,9 % у загальній структурі всіх облікованих) остаточне рішення органами досудового розслідування і судах прийнято не було [4].

Отже, в наявності складна прикладна проблема, яка потребує вирішення на науковому рівні, а тому є актуальною та такою, що має теоретичне і практичне значення.

Враховуючи зазначене, **метою** цієї наукової статті є з'ясування соціально-правової природи інституту, що стосується зворотної дії закону України про кримінальну відповідальність у часі та удосконалення теоретичних і практичних засад його застосування у діяльності судів.

Натомість **головним завданням** даної роботи є розробка науково обґрунтованих шляхів, спрямованих на ліквідацію неоднозначності, колізійності та правової невизначеності тих положень, які регулюють питання застосування норм КК про зворотню дію закону у часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукової літератури показало, що досить предметно, активно і цілеспрямовано

у сьогоденні проблемними аспектами застосування в юридичній практиці положень чинного законодавства України про зворотню дію в часі займаються такі вчені, як: Ю. В. Абакумова, В. С. Батиргареева, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. М. Бурдін, С. Б. Гавриш, В. К. Грищук, Н. О. Гуророва, Л. М. Демидова, О. О. Дудоров, О. О. Житній, З. А. Загинеї, М. В. Корчевський, О. О. Кваша, О. О. Книженко, О. М. Костенко, В. В. Кузнецов, М. І. Мельник, О. О. Мережко, В. А. Мисливий, А. А. Музика, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, М. І. Панов, Є. О. Письменний, О. П. Рябчинська, А. В. Савченко, Є. Л. Стрельцов, В. П. Тихий, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, В. Б. Харченко, В. І. Шакур, Ю. С. Шемшученко, Н. М. Ярмиш.

Поряд з цим, у контексті існуючих в умовах воєнного стану в Україні потенційних і реальних загроз для національної безпеки та посягань на права, законні інтереси і свободи людини і громадянина, зазначена тематика досліджена недостатнім чином, що обумовило вибір об'єкта та предмета цієї наукової роботи.

Виклад основного матеріалу. Концептуальні засади та правові гарантії, що мають забезпечувати належний рівень правової культури [5, с. 154–155] у діяльності учасників кримінального провадження (ст.ст. 36–41), а також судів різних інстанцій з питань застосування положень ст. 5 КК України щодо зворотної дії закону про кримінальну відповідальність, визначені у ст. 58 Конституції України та відповідних рішень Конституційного Суду України, які є обов'язковими для виконання на території нашої держави усіма фізичними і юридичними особами та органами державної влади (ст.ст. 2, 97 Закону України «Про Конституційний Суд України» та ст.ст. 147, 151–2 Конституції України).

Зокрема, у рішенні Конституційного Суду України від 09.02.1999 № 1-рп/99 (справа про зворотню дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) з цього приводу констатовано, що положення ч. 1 ст. 58 Основного закону України стосуються людини і громадянина (фізичної особи), а, отже, вони мають пряме відношення до всіх учасників як сторони обвинувачення (ст.ст. 36–41 КПК), так і сторони захисту (ст.ст. 42–54 цього ж Кодексу), а також

суддів і судів всіх інстанцій, які здійснюють розгляд кримінальних правопорушень, і тому можуть чи зобов'язані застосовувати положення вказаного правового інституту, на чому постійно акцентують увагу й науковці [6].

Аналогічний висновок з даного питання зробив Конституційний Суд України у своєму рішенні від 13.05.1997 № 1-рп (у справі щодо несумісності депутатського мандата), зазначивши при цьому, що положення ст. 58 Конституції України у силу підвищеної юридичної відповідальності депутатів усіх рівнів не можуть розповсюджуватись на тих із них, які були обрані у період з 27.03.1994 по 08.06.1995, коли ці особи вправі були займатись іншими видами діяльності поряд з виконанням депутатських повноважень.

Саме на цьому аспекті діяльності акцентував увагу Держкомітет України з питань регуляторної політики та підприємництва у своєму листі від 31.05.2006 № 3967 [7], а також постійно Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) [8].

Теоретично та юридично значущим у сенсі предмета дослідження у цій науковій статті можна визнати й рішення Конституційного Суду України від 19.04.2000 № 6-рп/2000 (справа про зворотну дію кримінального закону в часі), у якому зроблено офіційний висновок про те, що закони мають зворотну дію в часі у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують кримінальну відповідальність особи.

Проте, як вірно з цього приводу зауважують деякі дослідники, актуальність розгляду цієї проблематики у сьогоденні обумовлена значною кількістю дискусійних питань, спектр яких є надзвичайно широким і бере свій початок з необхідності з'ясування соціально-правової природи інституту зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі [9, с. 5].

Необхідність активізації наукових пошуків у даному напрямі вбачається і у системних вимогах, які висуваються до України Європейським Союзом (ЄС) у зв'язку з намірами нашої держави щодо вступу до вказаного Співтовариства [10].

Зокрема, однією із них є дотримання в нашій державі принципу верховенства права, зміст і сутність якого є значно ширшими, ніж закріпленого в ст. 8 Конституції України, а саме – права людини та її основоположні свободи мають визначати пріоритетність завдань, які вирішуються у цивілізованих та демократичних державах [11, с. 16].

Такі ж вимоги з означеного питання закріплені й у нормах європейського та міжнародного права, які мають пряме відношення до регулювання правового інституту застосування зворотної дії закону про кримінальну відповідальність як до підозрюваних та обвинувачених у кримінальному провадженні, так і до засуджених, які відбувають визначені вироком суду покарання. Так, у ч. 2 ст. 11 Загальної

декларації прав людини з цього приводу зазначено, що ніхто не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, якщо на час його здійснення він не вважався за національним законодавством суспільно небезпечним і караним.

Аналогічний нормативно-правовий принцип визначений й у ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де мова йде про те, що не може бути ніякого покарання без закону, який на час вчинення кримінального правопорушення не вважається злочином чи проступком.

У цілому, якщо узагальнити існуючі міжнародно-правові джерела, що регулюють питання застосування вимог закону про його зворотну дію у часі [12, с. 332–329], то можна зробити висновок про те, що вказаний інститут права має застосовуватись щодо всіх підозрюваних, обвинувачених та засуджених, незалежно від:

а) ступеня суспільної небезпеки особи, вчиненого нею діяння та наслідків [13, с. 942–948];

б) форм кримінальної відповідальності, які застосовувались судом до винної у вчиненні злочину особи [14, с. 1008–1010];

в) того, чи особа була звільнена від кримінальної відповідальності на підставі ст. 75 КК (з випробуванням) за попередньо вчинений злочин за попередньо вчинений злочин, а також з інших підстав, визначених у ст.ст. 81–87 вказаного Кодексу [15, с. 268–271];

г) інших обтяжуючих обставин, які закріплені в ст. 67 КК та були визнані в судовому порядку як при кваліфікації попереднього злочину (злочинів), так і при юридичній оцінці вчиненого після нього нового кримінального правопорушення (ст.ст. 32–34 вказаного Кодексу) (умисно (ст. 24) чи з необережності (ст. 25) КК) [16, с. 634–635].

Саме такий підхід є пріоритетним у науці, а саме – закон про кримінальну відповідальність, який її посилює або іншим чином погіршує становище підозрюваного, обвинуваченого або засудженого, не має зворотної дії в часі [1, с. 272]. При цьому варто зазначити, що дискусії з цього приводу на доктринальному рівні не припиняються [17, с. 48–50], що тільки підвищує рівень ефективності діяльності органів досудового розслідування та судів різних рівнів в Україні [18].

Висновки. Таким чином, виходячи з результатів проведеного аналізу змісту національного законодавства, міжнародно-правових актів та практики їх реалізації, а також наукової літератури з питань, що виникають на практиці у зв'язку зі зворотною дією закону України про кримінальну відповідальність у часі, слід констатувати, що існуючі у зв'язку з цим проблеми варто вирішувати на підставі ст. 58 Конституції України та ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які зобов'язують правоохоронні органи

та суди застосовувати вказаний інститут права до будь-якої винної особи, яка є учасником кримінального провадження, або засудженого, що відбуває чи відбув покарання, у тому числі тих із них, що звільнені від покарання або подальшого відбування, якщо судимість щодо них не

знята та не погашена в установленому порядку, незалежно від обтяжуючих обставин вчиненого кримінального правопорушення, ступеня суспільної небезпеки та інших негативних кримінологічно значущих ознак вказаного суб'єкта кримінально-правових відносин.

Список використаних джерел:

1. Борисов В. І. Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол. В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2017. 1064 с. С. 271–272.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. О. М. Джузи, А. В. Савченко, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
3. Касаційний кримінальний суд Верховного Суду. Справа № 946/1898/23 (провадження № 51-467 км 25). URL: <https://share.google/BdbQ51RgBUHxLyCEd>
4. Єдиний звіт про зареєстровані кримінальні правопорушення за 2021–2024 рр. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
5. Теорія держави і права: підручник / за заг.ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.
6. Абрамович Р. М. принцип незворотності дії закону в часі: еволюція, стан і перспективи вдосконалення його застосування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ : Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», 2015. 171 с.
7. Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 31.05.2006 № 3976. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3976563-06#Text/>
8. Обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/konflikt-interesiv/n9-obmezheniya-shhodo-sumisniststva-ta-sumishhennya-z-inshymy-vydamy-diyalnosti/>
9. Новікова М. В. Зворотна дія кримінального закону в часі : магістерська робота. Київ : Нац.ун-т «Києво-Могилянська академія», 2020. 99 с.
10. Сидоренко С. Кандидат авансом: 7 вимог, які має виконати Україна, щоб ЄС не скасував її новий статус. *Європейська правда*. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/06/18/7141516/>
11. Доповідь про правовладдя. Європейська комісія «За демократію через право» (переклад українською С. Головатого). Страсбург : CDL-FD (2011) 003rev, 2011. 91 с.
12. Пушняк О. В. Дія в часі норм міжнародних договорів. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6295/1/Pushnyk.pdf>
13. Панов М. І. Суспільна небезпечність злочину. Суспільно небезпечні наслідки злочину. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20-ти т. Т. 17: Кримінальне право / редкол. В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2017. 1064 с. С. 942–948.
14. Баулін Ю. В. Форми реалізації кримінальної відповідальності. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20-ти т. Т. 17: Кримінальне право / редкол. В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2017. 1064 с. С. 1008–1010.
15. Письменний Є. О. Звільнення від покарання та його відбування. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20-ти т. Т. 17: Кримінальне право / редкол. В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2017. 1064 с. С. 1008–1010. С. 268–271.
16. Денисова Т. А. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20-ти т. Т. 17: Кримінальне право / редкол. В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2017. 1064 с. С. 1008–1010. С. 634–635.
17. Кузнєцов В. В., Чабанюк В. Д. Зворотна дія кримінального закону в часі: сучасні проблеми правозастосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Юриспруденція. 2014. № 10-2. Том 2. С. 48–50.
18. Берназіук Я. Питання дії закону в часі в контексті судової практики. *Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/113_temporal_applicability_of_law_court_practise_bernaziuk.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 21.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.12.2025